

ชื่อเรื่อง การทำพื้นที่ที่มีความหมายของเวลาในคำบรรยายของฮูสเซอร์
ว่าด้วยปรากฏการณ์วิทยาของจิตสำนึกเรื่องเวลา¹

Title Temporalizing Space in Husserl's Lectures on
Phenomenology of Time Consciousness

ชื่อผู้เขียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์จริยา นวลนิรันดร์
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย
E-mail : jariya_nua@utcc.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์งานเขียนของฮูสเซอร์เพื่ออธิบายความคิดของเขาในเรื่องการทำพื้นที่ที่มีความหมายของเวลาซึ่งเขาได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องให้กระจ่างขึ้น ฮูสเซอร์ยืนยันว่าพื้นที่อันเต็มเปี่ยมไปด้วยความหมายเกิดขึ้นได้บนพื้นฐานของประสบการณ์ที่ถูกทำให้มีตัวตนขึ้นมา การปรากฏตัวของปัจจุบันกาลอันมีชีวิตชีวาเช่นนี้ไม่เพียงแต่ดำรงอยู่อย่างถาวรในจิตสำนึกของเราได้เท่านั้น แต่ยังสามารถก้าวข้ามจากจิตสำนึกไปครอบครองพื้นที่อันมีนัยยะบางอย่างในโลกที่เป็นวัตถุวิสัยได้ด้วย ฮูสเซอร์ได้ใช้จิตสำนึกเรื่องเวลากับพื้นที่เพื่อสืบทอดจุดมุ่งหมายทางปรากฏการณ์วิทยา เพื่อแสดงว่าความจริงที่เป็นกลางเกิดขึ้นได้โดยอิงอาศัยตัวผู้รับรู้ งานชื่อคำบรรยายเรื่องจิตสำนึกเกี่ยวกับเวลาในปี 1928 ของเขาได้รับการวิจารณ์ในเรื่องความไม่เป็นระบบอันสังเกตเห็นได้จากการใช้คำศัพท์ที่ซับซ้อนของเขาเอง โดยเฉพาะนักปรัชญาคนสำคัญคือ เดริดาถึงกับวิจารณ์ว่าปรากฏการณ์วิทยาของฮูสเซอร์เป็นมายาคติ บทความนี้ยืนยันว่าวิธีการทางปรากฏการณ์วิทยาของฮูสเซอร์เป็นวิธีการที่มีระบบรัดกุม ในงานชิ้นนี้ ฮูสเซอร์ได้พยายามสืบค้นอย่างละเอียดทุกชั้นตอนว่าสิ่งที่มีความหมายของเวลาทั้งที่ผ่านไปแล้วและที่ยังไม่มา ได้รับการตั้งเจตนาให้เป็นปัจจุบันกาลในลักษณะของประสบการณ์ที่ให้ความมีชีวิตชีวาได้อย่างไร ในท้ายที่สุดความพยายามของฮูสเซอร์ก็บรรลุผล เขาประสบความสำเร็จในการอธิบายการสร้างพื้นที่และเวลาในจิตสำนึกซึ่งสัมพันธ์กับการสร้างพื้นที่ของการแลกเปลี่ยนมุมมองให้ดำเนินไปในพื้นที่ที่แตกต่างกันของเวลาได้

คำสำคัญ : ปรัชญาศิลปะ จิตสำนึกของเวลา พื้นที่ ปรากฏการณ์วิทยา ฮูสเซอร์ เดริดา

Abstract

This paper aims at analyzing Husserl's texts in order to clarify his systematic thought about temporalizing space he had continuously developed to affirm the possibility of emerging meaningful space on the basis of lived experience. Such presence of the living present not only exists immanently in our consciousness, but also can transcend itself to occupy some significant place in the objective world. In other words, he used this space-time consciousness to carry out his phenomenological aim of showing that the objective reality is fully dependent upon the subject. Husserl's lectures on *the Phenomenology of Internal Time-Consciousness(1928)* has been criticized for its noticeable inconsistency

¹ ผู้เขียนขอขอบคุณ รศ.สมเกียรติ ตั้งนโม ผศ.ดร.ปภรณ์ สิงห์สุริยา อาจารย์ธีรพนธ์ ศิริจันทร์ และอาจารย์สืบแสง แสงวชิระภิบาล ที่ช่วยอ่านและให้คำแนะนำ

in providing his complicated terminology. Especially, Derrida therefore evaluates Husserl's phenomenological aim as illusory. The paper postulates that Husserl's phenomenological approach toward the temporalizing space had been well organized. In Husserl's lectures on time consciousness, he attempted to investigate how temporal object, either as the same thing has just passed or as the same thing has not yet come, is intended to be "now" in a feature of lively experience, with great care. At last, he succeeded in enumerating the constitution of space and time in our consciousness in relation to the construction of place of intersubjectivity going through different phases of time

Keywords : philosophy of art, time-consciousness, space, phenomenology, Husserl, Derrida

ความหมาย

กาลเวลาในงานศิลปะ “When I grow rich, Say the bells of Shoreditch” โดย เตยงาม คุปตะบุตร งานศิลปะติดตั้งจัดวางชิ้นนี้มุ่งแสดงวิธีการสร้างเวลาให้มีรูปร่างทางความคิดและทำให้ลักษณะเฉพาะของเวลาปรากฏชัดเจนสามารถสังเกตได้โดยใช้เครื่องบ่งชี้ของเวลาได้แก่ พื้นที่ว่าง เรื่องราว ความทรงจำและการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้ชม (ที่มาของภาพ www.artaidsfund.com ที่มาของคำบรรยาย www.toeingam.com)

การทำพื้นที่ให้มีความหมายของเวลาเป็นจุดหมายของการสร้างงานศิลปะที่ต้องใช้พื้นที่ว่างรองรับ เช่น งานจิตรกรรม และงานสถาปัตยกรรม “เวลา” ในที่นี้คือ การปรากฏตัวขึ้นของปัจจุบันกาล การให้เวลาแสดงตัวตนนี้มิใช่สิ่งใหม่ เพราะพอจะสืบเค้าได้ถึงศิลปะแบบโกธิคในราวศตวรรษที่ 14 ซึ่งได้สร้างมุมมองใหม่ทางศิลปะจากความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ว่าง เวลา และสังคมที่เปลี่ยนผ่านจากยุคกลางสู่ยุคฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมในยุโรป ปัจจุบันวงการศิลปะยอมรับว่า ความงามอันไร้กาลเวลาจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากพื้นที่ว่างนั้นไม่มีการปรากฏตัวขึ้นของปัจจุบันกาล “ผลงานสถาปัตยกรรมต้องเป็นปัจจุบันคือ ต้องสามารถเข้าไป “ถึง” ได้ และต้องได้ สัมผัส รูป เสียง กลิ่น รสของมันได้ ต้องสามารถเคลื่อนย้ายได้” (ทิพย์สุตา ปทุมานนท์ 2547: 70) กาลเวลาของศิลปินไม่ใช่ตัวตนทางกายภาพที่เดินทางเป็นเส้นตรงอย่างที่นักฟิสิกส์ศึกษากัน แต่เป็นกาลเวลาในความสัมพันธ์ของคนในสังคม ดังที่เลียวตาร์ด(Jean-Francois Lyotard 1924-98) นักปรัชญาศิลปะแห่งยุคหลังสมัยใหม่ กล่าวว่า “ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่อาจเข้าใจได้ นอกจากในรูปแบบของความหมายภายใน(internal sense) ซึ่งก็คือเวลานั่นเอง”(Lyotard 1991 : 232) “เวลา” ในทัศนะของศิลปินจึงเดินทางกลับไปกลับมาระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคตได้

กาลเวลาสร้างปริศนาให้แก่นักปรัชญามาเป็นเวลายาวนาน อริสโตเติล(Aristotle: 384-322 ก่อน ค.ศ.) ปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ เคยสงสัยว่า “กาลเวลาคงไม่มาในรูปตัวตนหรือหยุดตัวเองได้ ถ้ามันไม่มีอยู่จริง ก็คงไม่มีการมาก่อนและมาทีหลัง” (Metaphysics 12.6) เมื่อวิทยาศาสตร์ทำให้กาลเวลาไปปรากฏตัวอยู่บนหน้าปัดนาฬิกา จึงมีแต่สิ่งที่สัมผัสและตรวจวัดได้อย่างแม่นยำเท่านั้นที่เป็นจริง หรืออีกนัยหนึ่งในการแสวงหาความเป็นจริงอันเป็นภววิสัยสำหรับทุกคนเป็นเรื่องของวิทยาศาสตร์ ไม่เกี่ยวข้องใดๆ กับจิตใจมนุษย์ที่หาความแน่นอนมิได้ แม้ประเทศฝั่งตะวันตกจะเป็นบ่อเกิดของวิทยาศาสตร์ แต่ท่ามกลางความพยายามที่จะสร้างเครื่องมือวัดทุกสิ่งทุกอย่าง ก็มีนักคิดจำนวนไม่น้อยที่มองในมุขกลับว่า เครื่องมือดังกล่าวไม่ใช่สิ่งจำเป็น เพราะมนุษย์สามารถหยั่งถึงความเป็นภววิสัยได้เอง หนึ่งในนักคิดเหล่านั้นคือ ฮุสเซล(Edmund Husserl :1859-1938)

ปรากฏการณ์วิทยาของฮุสเซลมีความใกล้เคียงกับปรัชญาตะวันออกเพราะให้ความสำคัญแก่จิตสำนึกภายใต้การชี้นำของจิต(Intentionality²) นักปรากฏการณ์วิทยามักใช้งานศิลปะเป็นกรณีศึกษา นอกจากฮุสเซลแล้ว ก็มีไฮเดกเกอร์(Martin Heidegger 1888-1976) และเมอโล ปอนตี (Maurice Merleau-Ponty : 1908-61) นักคิดเหล่านี้ทำให้การตีความงานศิลปะแบบปรากฏการณ์วิทยาได้รับความสนใจมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 60 แม้จะถูกท้าทายจากปรัชญาหลายสำนัก อาทิ ลัทธิมาร์กซิสต์ใหม่ โครงสร้างนิยม หลังโครงสร้างนิยม และหลังสมัยใหม่ แต่แนวคิดของปรากฏการณ์วิทยาในเรื่องชีวิตกับโลก การรับรู้พื้นที่ว่าง และเวลา ก็ยังคงถูกนำมาใช้ในการสร้างงานศิลปะอย่างไม่ขาดตอนโดยเฉพาะในวงการสถาปัตยกรรม ลักษณะเด่นของสุนทรียศาสตร์แบบปรากฏการณ์วิทยา คือ งานศิลปะควรเป็นภาพสะท้อนของวิถีชุมชน แนวคิดเช่นนี้สอดคล้องกับทัศนะในการออกแบบงานของศิลปินไทยแต่ดั้งเดิม ประโยชน์ของการศึกษาแนวคิดเรื่อง “เวลา” ของฮุสเซลจึงน่าจะอยู่ที่ เพื่อเป็นแนวทางในการสืบค้นอัจฉริยภาพทางศิลปะของศิลปินไทยได้

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์งานเขียนของฮุสเซลในเรื่องการทำพื้นที่ให้มีความหมายของเวลา ซึ่งเขาได้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง ฮุสเซลเรียกการประสบกับสภาวะเช่นนี้ว่า lived experience³ อันเป็นผลจากการปรากฏตัวขึ้นของปัจจุบันกาล ฮุสเซลใช้จิตสำนึกเรื่องเวลากับพื้นที่เพื่อสืบทอดจุดมุ่งหมายทางปรากฏการณ์วิทยา เพื่อแสดงว่าความเป็นจริงทางภววิสัยจะเกิดขึ้นได้โดยอิงอาศัยตัวผู้รับรู้เอง คำบรรยายเรื่องจิตสำนึกของเวลาที่เริ่มขึ้นประมาณปี1904-05 ของเขา ซึ่งได้รับการตีพิมพ์ภายหลังในชื่อ *The Phenomenology of Internal Time-Consciousness* (1928) เป็นงานที่ได้รับคำนิยามว่าเป็นต้นธารของปรัชญาสายภาคพื้นทวีป(Hodge 2007 : 4, Cutrofello 2005: 45) แต่ในขณะที่เดียวกันก็ได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องความไม่เป็นระบบอันสังเกตเห็นได้จากการใช้ศัพท์ที่ยุ่ยาก และพร้อมจะเปลี่ยนคำศัพท์เมื่อสมมุติฐานของตนเปลี่ยนไป(Brough 1977 : 93) นักปรัชญาคนสำคัญคือ แดริดา(Jacques Derrida 1930-2004) ถึงกับวิจารณ์ว่าปรากฏการณ์วิทยาของฮุสเซลเป็นมายาคติ และเป็นเพียงการสืบทอดจารีตของอภิปรัชญาแบบกรีกซึ่งได้พ้นสมัยไปแล้ว (Derrida 1973 : 9) ข้อวิจารณ์ของแดริดามีส่วนสำคัญทำให้ปรากฏการณ์วิทยาต้องกลับมาทบทวนทฤษฎีของตนอีกครั้ง บทความนี้จำแนกได้เป็น 5 ส่วน ส่วนแรก เป็นการแนะนำวิธีวิทยาของฮุสเซล ส่วนที่สองเป็นการวิเคราะห์เชิงปรากฏการณ์วิทยาเกี่ยวกับพื้นที่

² Intentionality เป็นคำที่ยังไม่มีศัพท์บัญญัติในพจนานุกรมปรัชญาของราชบัณฑิตยสถาน โดยทั่วไปจะหมายถึง directedness ของจิต ฮุสเซลหยิบคำนี้มาจากเบรนต์านอ(Franz Brentano 1838-1917) และใช้ Intentionality อธิบายโครงสร้างของจิตสำนึก ดังจะได้อธิบายในตอนต่อไป

³ มาจากคำภาษาเยอรมัน Erlebnis หมายถึงประสบการณ์ที่เราประสบจริงหรือตระหนักถึงแบบประสบการณ์เฉพาะ (ที่มา www.phenomenologyonline.com) ฮุสเซลให้ความหมายของคำนี้เปลี่ยนไปตามบริบท เช่น เป็นความรู้สึกที่ไม่เคยนิยามมาก่อน ไม่อาจให้ความหมายได้ทันที แต่รับรู้ได้ถึงควมมีตัวตน เคลื่อนไหว และเปลี่ยนแปลงของมันภายในจิตสำนึก เป็นต้น(PITC, 175-176) เพื่อไม่ให้คลาดเคลื่อน ผู้เขียนขอใช้วิธีทับศัพท์

ส่วนที่สามเป็นการวิเคราะห์เชิงปรากฏการณ์วิทยาเกี่ยวกับเวลา ส่วนที่สี่ การทำพื้นที่ให้มีความหมายของเวลาในทัศนะของฮุสเซิล และส่วนสุดท้าย เปรียบเทียบทัศนะของฮุสเซิลและเดริดาในเรื่องดังกล่าว

อะไรคือปรากฏการณ์วิทยา

ปรากฏการณ์วิทยาของฮุสเซิลให้ความสำคัญแก่จิตสำนึก แต่จิตสำนึกในที่นี้ไม่ใช่จิตที่ดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระจากร่างกาย (Zahavi 1994 : 38) อย่างไรก็ตามโดยพื้นฐานแล้ว หลักของปรากฏการณ์วิทยาจะตรงกันข้ามกับประจักษ์นิยมอย่างสิ้นเชิง เนื่องจากในต้นศตวรรษที่ 20 มีความพยายามศึกษาจิตโดยใช้วิธีการเชิงประจักษ์ ฮุสเซิลจึงเสนอทฤษฎีของเขาขึ้นมาเพื่อคัดค้านทฤษฎีการรับรู้ของประจักษ์นิยมในสามประการคือ ประการแรก สิ่งแวดล้อมภายนอกดำรงอยู่อย่างอิสระจากผู้รับรู้ ประการที่สอง ผู้รับรู้เป็นเพียงผู้รับข้อมูลดิบผ่านทางอวัยวะสัมผัสเท่านั้น และประการสุดท้าย ประจักษ์นิยมเห็นว่าอัตวิสัยของผู้รับรู้ไม่เที่ยงตรงพอจะรับรู้ความจริงอันเป็นภววิสัยได้ จึงกีดกันตัวผู้รับรู้ออกไปจากการแสวงหาความจริง ฮุสเซิลจึงใช้การรับรู้วัตถุในพื้นที่และเวลาในหลายๆ สถานการณ์มาเป็นกรณีศึกษา จนนำไปสู่ทฤษฎีการรับรู้ทางปรากฏการณ์วิทยาซึ่งวางอยู่บนสมมติฐานที่ว่า อัตวิสัยเป็นพื้นฐานของภววิสัย

ฮุสเซิลเริ่มแสดงเจตนารมณ์ดังกล่าวไว้ในคำนำของงานที่ชื่อ *Logical Investigations*(1900-01) (Mohanty 1995 : 57) และได้ย้ำอีกครั้งในการตีพิมพ์ *The Phenomenology of Internal Time-Consciousness* ในปี 1928 ว่า

เพื่อเข้าใจว่าภววิสัยถูกสร้างขึ้นในจิตสำนึกได้อย่างไร—ตราบไต่ที่เรามุ่งมั่น

วิเคราะห์จิตสำนึกของเวลาอันเป็นอัตวิสัยที่สมบูรณ์—เนื้อหาเกี่ยวกับ

ปรากฏการณ์ของ lived experienced ของเวลา”(PITC, 22)

งานทั้งสองชิ้นมีความสืบเนื่องกันทั้งจุดมุ่งหมายในการค้นคว้าและมีประเด็นหลักเดียวกันคือวิเคราะห์การทำงานของ Intentionality ในการสร้างภววิสัยขึ้นในจิตสำนึก ไม่ถ่วงน้ำหนักกับการให้ความหมายแก่ Intentionality แม้แต่ไฮเดกเกอร์ ผู้เป็นทั้งลูกศิษย์และผู้ช่วยของฮุสเซิลยังเห็นว่า “ไม่สามารถอธิบายความหมายทั้งหมดของ Intentionality ได้”(PITC,15) ผู้เขียนจึงขอกล่าวถึงปรากฏการณ์วิทยาเฉพาะบทบาทของ Intentionality ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการรับรู้ขึ้นในจิตสำนึก

ใน *Logical Investigations* Intentionality ทำหน้าที่ตีความเนื้อหา (Interpretation of a content) ฮุสเซิลอธิบายว่า Intentionality ช่วยให้ผู้รับรู้จำแนกความแตกต่างของวัตถุต่าง ๆ และจัดลำดับการมาก่อนมาหลังได้ เช่น เมื่อเราเห็นสีแดงของบอลลูก คุณสมบัติ “แดง” ถูกสร้างขึ้นผ่านการจำลองเนื้อหา “แดง” โดยการตีความทำให้เราจำแนกได้ว่า สีแดงของบอลลูกแตกต่างจากสีแดงของแอปเปิลและสีแดงของดอกกุหลาบ นั้นแสดงว่า สีแดงอันแตกต่างหลากหลายมีที่อยู่อันถาวรในจิตสำนึกแล้ว

นอกจากนั้น Intentionality ยังสามารถกำจัดความคลุมเครือหรือเงามืด(adumbration) ทำให้เรารับรู้เนื้อหาของวัตถุได้อย่างเต็มเปี่ยม เช่น เมื่อเราเห็นเก้าอี้ตัวหนึ่งตั้งอยู่ในมุมหนึ่งของห้อง เก้าอี้ตัวนั้นถูกมองด้วยภาพที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับว่าเรายืนอยู่มุมใดของห้อง แม้ว่าแสงไฟสลัวๆ ในห้องจะจำกัดมุมมองของเรา หรือด้านหน้าของเก้าอี้ตัวนั้นจะปรากฏขึ้นโดยมีด้านหลังของเก้าอี้อยู่ในเงามืด ต่อให้เราปิดตาหรือเดินออกไปจากห้องนั้นแล้วเราก็ยังคงรู้ถึงความจริงที่ว่า สิ่งที่เรารับรู้มันเป็นสิ่งเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ ทฤษฎีการรับรู้แบบปรากฏการณ์ของฮุสเซิลจึงถือว่า วัตถุในความรับรู้ภายในจิตสำนึกนอกจากจะเป็นภาพตัวแทน(representation)หรือเป็นสื่อแทนความหมาย(signs) ของวัตถุภายนอกแล้วยังฝังแน่นอยู่ในจิตสำนึกแบบอัมพันตรภาพ(immanence)ด้วย (Gurwitsch 1982 : 70) มนุษย์จึงสามารถตีความ เข้าใจ และให้ความหมายสิ่งต่างๆ ได้เอง ไม่ได้เป็นเพียงเจ้าของอวัยวะสัมผัสเท่านั้น ดังที่ฮุสเซิลอธิบายว่า

ไม่ว่าฉันจะมองเห็นสิ่งนี้จากข้างบนหรือข้างล่าง จากข้างในหรือข้างนอก ฉันก็เห็นเป็นหนังสือนี้เสมอ มันเป็นหนึ่งในอันเดียวกัน และที่ฉันเห็นเช่นนั้น ไม่ใช่เพราะการสัมผัสกับวัตถุบางอย่างอย่างบริสุทธิ์ แต่เป็นการสัมผัสแห่งการรับรู้(LI/2 : 789 quoted by Zahavi 1994 : 39)

ในงานชิ้นต่อมาชื่อ *The Phenomenology of Internal Time-Consciousness* เมื่อฮุสเซอร์ลเปลี่ยนวัตถุของการศึกษาจากวัตถุต่างๆ ไปมาเป็น “เวลา” แต่สมมติฐานของเขายังคงเดิมคือ อัตวิสัยของเวลา(subjective time) เป็นพื้นฐานของภาววิสัยของเวลา(Objective time⁴) นับว่างานชิ้นนี้สะท้อนถึงพัฒนาการทางความคิดของเขาได้เป็นอย่างดี เพราะเขาได้ค้นพบหน้าที่อีกประการหนึ่งของ Intentionality คือการตระหนักรู้ถึงการเลื่อนไหลไปของเวลา อันเป็นผลมาจาก Intentionality ทำงานซ้อนกันสองหน้าที่(double intentionality) การทำงานเช่นนี้ให้ทั้งอัตภันตรภาพที่ตระหนักรู้ถึงความเป็นสิ่งเดียวกัน และอุตรภาพ(transcendence) ที่ตระหนักรู้ถึงการเลื่อนไหลของเวลา หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการรู้ตัวว่า การรู้ตัวของเราเป็นสิ่งที่ดำเนินต่อไปไม่หยุดนิ่ง ด้วยเหตุนี้เราจึงรับรู้ถึงการปรากฏขึ้นเป็นปัจจุบันกาลของความทรงจำในอดีตและความคาดหวังถึงอนาคต⁵ ส่วนใหญ่แล้ว ฮุสเซอร์ลมักอธิบายการประสบกับ lived experience แบบนี้กับการฟังเพลง ดังที่เขากล่าวไว้ว่า

ความเป็นตัวตนของเสียงที่อยู่ได้ทนนานทั้งหมดถูกสร้างขึ้นในการกระทำที่ต่อเนื่องในส่วนของความทรงจำและในส่วนที่เล็กที่สุดก็คือการรับรู้และในความคาดหวังที่แผ่ขยายตัวได้มากกว่า(PITC, 43-44)

อย่างไรก็ตามฮุสเซอร์ลได้สืบค้นความทรงจำที่ปรากฏตัวขึ้นเป็นปัจจุบันในหลายๆ รูปแบบจนพบว่า อุตตรภาพสำคัญที่สุด เพราะเป็นปัจจัยทำให้เกิดอัตภันตรภาพ หรืออธิบายได้อีกอย่างหนึ่งว่า เมื่อใดก็ตามที่เราเข้าถึงเวลาอันเป็นกลางสำหรับทุกคน การตระหนักรู้ถึงการเลื่อนไหลของเวลาจะปรากฏขึ้นเสมอ ข้อค้นพบนี้จึงเป็นการยืนยันว่าสมมติฐานที่เขายึดมั่นมาตลอดคือ “อัตวิสัยเป็นพื้นฐานของภาววิสัย” เป็นจริง ด้วยเหตุนี้ให้ความสำคัญแก่อัตภันตรภาพ จึงทำให้ปรากฏการณ์วิทยาของฮุสเซอร์ลได้รับการเรียกในอีกชื่อหนึ่งว่า ปรากฏการณ์วิทยาแบบอุตตรภาพ(Transcendental Phenomenology)

อย่างไรก็ตามฮุสเซอร์ลไม่ได้ใช้คำว่า อุตตรภาพ ในความหมายของสิ่งอันพ้นวิสัยอยู่ในโลกหน้าหรือจะสัมผัสได้ก็ต่อเมื่อตายไปแล้วแต่อย่างใด เพราะอุตตรภาพของเขาคือสิ่งที่ต้องมีเป็นลำดับแรกเพื่อทำให้มนุษย์ให้ความหมายแก่การอาศัยอยู่ในโลกใบนี้ได้(life-world) จากการวิเคราะห์จิตสำนึกเรื่องเวลา ฮุสเซอร์ลพบว่า การที่ทุกๆ คนจะตระหนักรู้ในสิ่งเดียวกัน รู้ว่าปรากฏขึ้นเช่นนั้น ณ เวลาเดียวกัน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ เพราะถึงแม้แต่ละคนจะมีมุมมองในเรื่องเดียวกันแตกต่างกันออกไป แต่เมื่อใช้เวลาเป็นกรอบในการมองแล้ว ทุกคนก็สามารถมองเห็นได้ตรงกันว่ามีสิ่งใดเกิดขึ้น และสิ่งนั้นเป็นจริงสำหรับทุกๆ คน อุตตรภาพจึงมีนัยยะถึงการแลกเปลี่ยนมุมมองซึ่งกันและกัน(intersubjectivity) และสภาวะเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อสมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในชุมชนของตน หลักการเช่นนี้ทำให้ปรากฏการณ์วิทยาถูกจัดเป็นทฤษฎีหนึ่งของวิชามานุษยวิทยาด้วย

⁴ ฮุสเซอร์ลอธิบายว่า Objective time กับ objective time มีความหมายต่างกัน โดย Objective time หมายถึงเวลาที่เป็นภาววิสัย คือ มีความเป็นกลางสำหรับทุกๆ คน ในขณะที่ objective time จะหมายถึง เวลาจากเครื่องมือที่บอกเวลาได้เที่ยงตรงสำหรับทุกคน เช่น นาฬิกา ปฏิทิน เป็นต้น

⁵ ข้อค้นพบนี้ทำให้ฮุสเซอร์ลทักล้างแนวคิดเรื่องเวลาของเบรนต์านอ เนื่องจากเบรนต์านอเสนอไว้ในงานชื่อ *Philosophical Investigations on Space, Time and the Continuum* เมื่อปี 1902 ว่า Intentionality ทำให้รับรู้เวลาในมิติของปัจจุบันเท่านั้น นั่นคือเขาไม่นับให้ความทรงจำในอดีต และการคาดคะเนถึงอนาคตเป็นส่วนหนึ่งของกรรับรู้

ทัศนะของฮุสเซิลในเรื่องอุตรภาพกับสังคมคล้ายคลึงกับคานท์ (Immanuel Kant : 1724-1804) นักปรัชญาชาวเยอรมันผู้ยิ่งใหญ่ ในการประเมินค่าธรรมเนียมของคานท์ในงานที่ชื่อว่า *Critique of Judgement*(1790) คานท์ใช้คำว่า *sensus communis* เพื่อหมายถึงความสามารถในการสื่อสารความรู้สึกกับคนในสังคม(communicability)ว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องมีมาก่อนสิ่งใดทั้งหมด มิฉะนั้นความเป็นกลางในการวินิจฉัยสิ่งที่งามจะเกิดขึ้นไม่ได้ ดังที่คานท์กล่าวว่า “ผู้รับรู้ให้เสียงแก่เสียงตัวเอง “ก่อน” เสียงไต่ยีนตัวของมันเองหรือเสียงเข้าใจตัวเอง”(CJ, 226) ความรู้สึกอันละเอียดอ่อนอย่างแท้จริงนี่คือสภาวะอุตรภาพซึ่งต้องมีมาก่อนการทำพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งให้มีความหมายของเวลา ดังที่เลียวตาร์ด เปรียบเทียบทัศนะของคานท์กับฮุสเซิลไว้ดังนี้

กล่าวกันว่ากาลเวลา ความหมายภายในที่ว่าเป็น เป็นสำนึกอันลึกซึ้ง(auto-affection) ของผู้รับรู้ ทว่าความรู้สึกอันละเอียดอ่อนอย่างแท้จริงเป็นสำนึกอันบริสุทธิ์ยิ่งกว่า มันคือการมีส่วนร่วมแบบอุตรภาพ(transcendental coenesthesia) ซึ่ง “นำหน้า” กระบวนการทำให้เป็นกาลเวลา(Lyotard 1991 : 226)

แต่กว่าที่ฮุสเซิลจะค้นพบความหมายอันแท้จริงของกาลเวลานี้ เขาก็ใช้เวลาหมดไปไม่ใช่่น้อยกับการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ของสิ่งในพื้นที่

การวิเคราะห์เชิงปรากฏการณ์วิทยาเกี่ยวกับพื้นที่

เนื่องจากฮุสเซิลถือว่าจิตสำนึกเป็นแหล่งกำเนิดของการรับรู้ความจริงซึ่งเป็นจริงยิ่งกว่าการรับรู้สรรพสิ่งใดๆ ทางกายภาพ เขาจึงได้วิเคราะห์การปรากฏขึ้นของสิ่งของต่างๆ ในพื้นที่ว่างซึ่งเป็นการสานต่องานที่ได้รับริเริ่มไว้แล้วใน *Logical Investigations* ทั้งนี้เพื่อยืนยันถึงความสำคัญของจิตสำนึก

...อย่างไรก็ตาม เราอาจสงสัยเรื่องความมีอยู่หรือไม่มีอยู่ของสรรพสิ่งภายนอกที่ปรากฏขึ้นได้ แต่ความจริงของพวกมันกลับไม่เคยได้รับการทำความเข้าใจสักทีว่าเป็นความจริงที่เกิดจากความซับซ้อนของสัมผัสที่ถูกรับรู้ภายในจิตสำนึกต่างหาก(LI/2 :862 quoted by Zahavi 1994 : 38)

ฮุสเซิลได้พยายามอธิบายถึงปรากฏการณ์ของพื้นที่ไว้ในงานที่ตามมาอีกหลายชิ้น แต่งานที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางพื้นที่โดยตรงคือ คำบรรยายเกี่ยวกับพื้นที่ ในปี 1907 ในชื่อว่า *Thing and Space: Lectures from 1907* ในงานชิ้นนี้ ฮุสเซิลได้ชี้ให้เห็นถึงการประสบกับ Lived experience ภายในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งในคำบรรยายดังกล่าว เขาได้วิเคราะห์ว่าการรับรู้สิ่งของในพื้นที่ผ่านทาง การเห็นและการสัมผัสร่างกายไม่ได้เป็นแค่การรับรู้สิ่งที่อยู่ในพื้นที่ (spatial things) อันมีสองมิติอย่างที่เราเข้าใจกันในทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น แต่การรับรู้ดังกล่าวมีมิติที่สามด้วย เขาเรียกมิตินี้ว่า ความรู้สึกจากการเคลื่อนไหวทางกาย (kinaesthesia) อันเป็นการรับรู้ได้ถึงศักยภาพที่จะดำเนินการต่อไป (Mohanty 1995 : 58) ฮุสเซิลยืนยันว่า การรับรู้ถึงความเคลื่อนไหวได้นี้จะอิงอาศัยประสาทสัมผัส แต่ก็ให้ภาพที่ไม่เหมือนเสียทีเดียว เพราะเป็นการรับรู้ที่เกิดจากการสร้าง(constitution)ขึ้นภายในจิตสำนึกเอง การนำเสนอมิติของความเคลื่อนไหวนี้นับได้ว่าเป็นการค้นพบสำคัญที่นำไปสู่การสร้างพื้นที่ให้เต็มเปี่ยมไปด้วยความหมายซึ่งเกี่ยวพันกับการปรากฏตัวของกาลเวลา ดังที่เขากล่าวว่า

...โดยการสร้างกาลเวลาหนึ่งขึ้นในจิตสำนึก ซึ่งมีความเป็นกาลเวลาที่มาอาศัยอยู่ในสิ่งของนั้น ข้างในซึ่งระยะเวลาถูกผนวกรวมเป็นหนึ่งเดียวชั่วขณะเดียวกันกับระยะเวลาของสรรพสิ่ง และดำเนินการอยู่ในบริเวณโดยรอบสรรพสิ่งนั้น ภายในเวลาเดียวกันนี้ อตตาทูกผนวกรวมไปด้วย ไม่เพียงแต่กายภาพของอตตาทูเท่านั้น แต่ lived experience ทางจิตใจของมันก็ถูกผนวกตามไปด้วย (TS, 69)

คำบรรยายเรื่องสิ่งของกับพื้นที่ของฮุสเชิลซึ่งนี้เกิดขึ้นในเวลาไล่เลี่ยกับคำบรรยายเรื่องเวลา อีกทั้งเนื้อหาทั้งสองสอดคล้องกันอีกด้วย แต่ดูเหมือนงานวิเคราะห์พื้นที่จะเป็นงานที่ยังค้างอยู่ และไม่ปรากฏว่าเขาบรรยายต่อเนื่องอีก อาจเป็นเพราะฮุสเชิลได้ค้นพบคำตอบแล้วในการวิเคราะห์เวลา จึงรวมการวิเคราะห์พื้นที่และเวลาเข้าด้วยกันในงานชิ้นต่อมา (Mohanty 1995 : 58) ดังเห็นได้จากกรที่เขายืนยันความสำเร็จในการค้นพบของเขาว่า “จินตภาพที่ได้รับการตระหนักรู้ว่าเป็นกลางสำหรับทุกคนคือสภาวะที่พื้นที่กับเวลาสามารถเคลื่อนไหวเป็นหนึ่งเดียวกัน”(PITC, 167)

การวิเคราะห์เชิงปรากฏการณ์วิทยาเกี่ยวกับเวลา

เนื่องจากปรากฏการณ์วิทยาของฮุสเชิลถือว่า มีความจริงบางอย่างอยู่นอกเหนือการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัส ปรากฏการณ์วิทยาของเวลาจึงถูกนำมาวิเคราะห์เพื่อยืนยันว่า เวลาให้ความหมายได้มากกว่าความหมายของวัน เดือน ปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ lived experience แก่มนุษย์ “การปรากฏรูปทรงในพื้นที่ การปรากฏกายภาพของเวลา สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่ lived experience” (PITC, 24) ฮุสเชิลจึงมุ่งสืบค้นหาแหล่งกำเนิดของปรากฏการณ์ดังกล่าวภายในจิตสำนึกด้วยวิธีการที่รัดกุมและเป็นระบบ ดังที่เขากล่าวไว้ว่า

แก่นสารที่มีมาก่อนการรับรู้ทางประสาทสัมผัสนี้เองที่ทำให้ปัจเจกและ
แม้แต่เผ่าพันธุ์มนุษย์รับรู้ถึงความมีอยู่ของพื้นที่และเวลา....สิ่งที่เราสนใจคือ
lived experiences ในแง่ที่เป็นความรู้สึกที่ทุกคนรับรู้ได้ตรงกัน และเนื้อหา
ที่อธิบายได้ของพวกมัน (PITC, 28)

ฮุสเชิลสงสัยว่าอะไรคือปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิด lived experience ของเวลา เขาจึงได้สืบค้นจากปรากฏการณ์ทางพื้นที่ไปสู่ปรากฏการณ์ทางเวลา โดยนำความรู้ทางคณิตศาสตร์ เช่น ตัวแบบของการตีความเนื้อหา(Model of interpretation of content) กฎแห่งการส่งผ่าน(Law of transitivity) กฎแห่งการปรุงแต่ง(Law of modification) และกฎการเป็นสาเหตุ(Law of cause and effect) รวมทั้งตัวแบบของการตีความเนื้อหา(Model of intentionality of content) ซึ่งพัฒนามาจากงานก่อนหน้ามาวิเคราะห์ ต่อจากนั้นเขาจึงได้ค้นพบว่า จิตสำนึกของเวลาคือปัจจัยสำคัญที่ทำให้พื้นที่หนึ่งมี lived experience ขึ้นมาได้ โดยอธิบายว่า เวลาในลักษณะดังกล่าวเป็นแหล่งกำเนิดของความจริงแท้ เขาเรียก เวลาในจิตสำนึกนี้ว่า เวลาที่ทุกคนสำนึกได้ตรงกัน เวลาที่เป็นกลางแบบนี้เป็นการปรากฏขึ้นของสิ่งเดียวกัน ปรากฏขึ้นเช่นนั้น ณ ช่วงหนึ่งในกระแสของจิตสำนึกเรื่องเวลา ดังเห็นได้จาก ถึงทุกคนจะมีเวลาส่วนตัว แต่ทุกคนก็สามารถระบุถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในความต่อเนื่องของเวลาได้ เพราะทุกๆ เรื่องในความทรงจำมีตำแหน่งของเวลากำกับอยู่(temporal object) ดังนั้นฮุสเชิลจึงพยายามอธิบายว่าเวลาที่ทุกคนเข้าใจความหมายได้ตรงกันนั้นมีจริง ดังที่เขากล่าวไว้ว่า

เราสันนิษฐานการเคลื่อนไหวของเวลาที่ทำให้เราสำนึกได้ตรงกัน และ
การศึกษา ปัจจัยการเกิดขึ้นของการรู้แจ้งแห่งเวลา และความรู้ที่แท้จริง
ของเวลา อย่างไรก็ตามสิ่งที่เรายอมรับคือ....การปรากฏขึ้นของเวลาและ
ช่วงเวลาเช่นนั้น....เราสันนิษฐานถึงเวลาที่มีอยู่ช่วงหนึ่ง อย่างไรก็ตาม
สิ่งนี้ไม่ใช่เวลาในโลกแห่งประสบการณ์ แต่เป็นเวลาที่ตั้งร่องอยู่ถาวรใน
การเคลื่อนไหวไปของจิตสำนึก(PITC, 23)

ฮุสเชิลเห็นว่า lived experience ของเวลาเกิดขึ้นมาจากการปรากฏตัวของปัจจุบันกาล ทำให้เกิด lived experience ในสองลักษณะ ได้แก่ การรู้ตัวในช่วงเวลา และการรู้ตัวในการเคลื่อนไหวของเวลา การรู้ตัวในช่วงเวลา เป็นการอธิบายต่อยอดมาจากการใช้ตัวแบบในการตีความเนื้อหาที่เขาพัฒนาขึ้นมาจาก *Logical Investigations* ซึ่งอธิบายว่า จิตสำนึกสามารถจัดเรียงลำดับประสบการณ์ทั้งหลายได้ว่า ประสบการณ์ใดเกิดขึ้น

ก่อน และเกิดตามมาภายหลัง เพราะ “มันเป็นสิ่งเดียวกัน และช่วงเวลาของมันคือสิ่งเดียวกัน”(PITC, 1928) เขาได้จำแนกจิตสำนึกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนของคลังเก็บ(retention) เป็นส่วนเก็บความทรงจำ และส่วนของความคาดหวัง(protection) เป็นส่วนของอนาคต ทั้งสองส่วนนี้มีแกนกลางอยู่ที่ปัจจุบันกาล ต่อจากนั้นเขาได้วิเคราะห์การรู้ตัวในการเลื่อนไหลเพื่ออธิบายว่า ทำไมเราถึงรู้ว่าการรู้ตัวของเราเป็นสิ่งที่ดำเนินต่อไปอย่างไม่หยุดนิ่ง

เนื้อหาส่วนใหญ่ของงานชิ้นนี้เป็นการวิเคราะห์การรู้ตัวในการเลื่อนไหลของเวลา เพราะเป็นงานที่ฮุสเซิลเองก็ยอมรับว่ายากและทำให้เขาเสียเวลาไปมาก เนื่องจากเวลาเป็นสิ่งที่เคลื่อนไหว ตัวแบบของการตีความเนื้อหาช่วยได้เพียงจำแนกว่าสิ่งใดมาก่อนมาหลัง แต่ไม่สามารถบอกได้ว่า สิ่งใดเป็นปัจจุบัน สิ่งใดเพิ่งจะผ่านไป หรือสิ่งใดยังไม่มา รวมทั้งอธิบายไม่ได้ว่าทำไมเรื่องราวที่ผ่านไปแล้ว จึงหวนกลับมาเป็นปัจจุบันกาลได้ ดังนั้นทุกๆ ลักษณะของความทรงจำ อันได้แก่ การหวนระลึกได้อีกครั้ง การผลิตซ้ำความทรงจำใหม่อีกครั้ง และความคาดหวังถึงเรื่องราวที่จะมาจึงถูกตรวจสอบด้วยความเอาใจใส่ และมีการใช้วิธีต่างๆ เพิ่มขึ้น ได้แก่ กฎแห่งการส่งผ่านและกฎแห่งการปรุงแต่ง เพื่อตรวจสอบวัตถุในทุกๆ มิติของความทรงจำ กฎแห่งการส่งผ่านหรืออีกนัยหนึ่งกฎที่กล่าวไว้ว่า ถ้า A⁶ มาก่อน B แล้ว B จะต้องมาทีหลัง A ถูกใช้เพื่อชี้ว่า อะไรคือวัตถุที่เหมือนกันและอะไรคือวัตถุที่ต่างกัน ในความสัมพันธ์ของความทรงจำ ส่วนกฎแห่งการปรุงแต่ง ใช้เพื่ออธิบายว่า ทำไมวัตถุที่จมดิ่งลงสู่ห้วงอดีต ซึ่งเป็นสิ่งเดียวกันและเหมือนกันจึงมีตำแหน่งที่แน่นอนตายตัวในกระแสของจิตสำนึกแห่งเวลา การวิเคราะห์ของเขาเป็นไปตามหลักการสืบค้นหาสาเหตุภายใต้เงื่อนไขจำเป็นที่ว่า “เมื่อใดก็ตามที่ผลเกิดขึ้น สาเหตุก็ต้องเกิดขึ้นด้วยเสมอ” เขาจึงค้นพบว่า การรู้ตัวในการเลื่อนไหลของเวลาเป็นสาเหตุแบบเงื่อนไขจำเป็นของการเกิดขึ้นของความประทับใจมาก่อน หรืออีกนัยหนึ่งจิตสำนึกของเวลาเป็นแหล่งกำเนิดของความทรงจำทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้เราจึงตระหนักรู้ใน lived experience ที่เป็นปัจจุบันกาลท่ามกลางการเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่งของเวลาได้

การเคลื่อนไหวจึงเป็นภาพสะท้อนของเวลา เพราะอดีต ปัจจุบัน และอนาคตจะปรากฏตัวในลักษณะเกาะเกี่ยวกันมาแสดงตัวเป็นปัจจุบันขณะได้อย่างไม่ขาดสาย และถึงแม้เวลาจะเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง แต่เราก็ยังจำแนกอดีต ปัจจุบัน และอนาคตได้ เพราะ

‘อดีต’ กับ ‘ปัจจุบัน’ ต่างกีดกันกัน ถึงบางสิ่งที่เป็นอดีตและบางสิ่งที่เป็นปัจจุบันจะมีรูปร่างหน้าตาเหมือนกัน แต่ก็เป็นที่ได้เพียงแค่นั้น เพราะมันได้ระบุไว้ชัดเจนแล้วว่า ส่วนใดเป็นอดีต ส่วนใดเป็นปัจจุบัน”(PITC, 57)

“เวลา” ในทัศนะของปรากฏการณ์นิยมจึงเดินทางกลับไปกลับมา ดังที่ฮุสเซิลอธิบายไว้ว่า “ในความทรงจำข้าพเจ้าสามารถทะลุทะลวงเหตุการณ์โดยลำดับอย่างซ้ำไปซ้ำมาได้ และที่ปรากฏเช่นนั้น เพราะมันแนบแน่นเป็นเนื้อเดียวกัน” (PITC, 181) เหตุการณ์ทั้งหลายเมื่อถูกสร้างขึ้นมาในจิตสำนึกแล้วจึงยังคงอยู่อย่างถาวรและปรากฏตัวเป็นปัจจุบันกาลโดยไม่มีส่วนใดหายหกดกหลงไป ฮุสเซิลจึงเรียกจิตสำนึกของเวลาว่า เป็นจิตสำนึกที่ไหลเลื่อนไปได้อย่างสมบูรณ์แบบ(Absolute flow of time consciousness) ด้วยเหตุนี้การคาดหมายถึงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตจึงไม่ใช่เรื่องเลื่อนลอย เพ้อฝัน เพราะยึดโยงอยู่กับปัจจุบันกาล ตัวอย่างเช่น เรารู้ว่า เหตุการณ์ A ซึ่งได้ผ่านไปแล้ว ก่อนหน้าที่จะรับรู้เหตุการณ์ B แต่เหตุการณ์ A กลับเข้ามาสู่การรับรู้ในกาลปัจจุบันเป็น A' และขณะนี้เหตุการณ์ B ยังไม่มา แต่คาดหวังได้ว่า B จะตามมาในอนาคตอันใกล้ B ในความคาดหวังนี้จึงเป็น B' ดังที่ฮุสเซิลกล่าวว่า

ความคาดหวังพบความเต็มเปี่ยมในการรับรู้ มันบรรจุสาระได้ประหนึ่งถูกรับรู้ ถ้าความคาดหวังปรากฏเป็นจริงได้ ก็ไม่ต้องคาดหวังอีก แต่ถ้า

⁶ A, B ในที่นี้ใช้แทน วัตถุที่มีความหมายของเวลา(temporal object)

อนาคตได้กลายเป็นปัจจุบัน แล้วปัจจุบันได้เปลี่ยนไปเป็นอดีต... ด้วย
ความตั้งใจ พวกมันได้รับการเติมเต็มผ่านความจริงแท้ของประสบการณ์
แบบที่ประทับไว้ในความทรงจำแล้ว (PITC, 80)

ด้วยการตระหนักรู้ในปัจจุบันกาลได้นี้เอง ฮุสเชิลจึงเห็นว่า ถ้าทุกคนสามารถรับรู้ภาพตัวแทนได้ตรงกัน ณ เวลาเดียวกัน(at the same time) ภาพตัวแทนเช่นนั้นจะมีความเป็นจริงแบบภววิสัย “อะไรปรากฏขึ้นในลำดับที่ของมัน และ...อะไรปรากฏขึ้นอย่างแท้จริง”(PITC, 47-48) การกลายสภาพจากเวลาไปสู่พื้นที่ และจากพื้นที่ไปสู่เวลา รวมทั้งการกลายสภาพจากความเห็นส่วนตัวไปสู่ความเห็นสาธารณะ และจากความเห็นสาธารณะไปสู่ความเห็นส่วนตัว จึงเป็นไปได้ นักปรากฏการณ์วิทยาจึงนิยมใช้งานศิลปะเป็นสื่อให้กาลเวลาแสดงตัว เพราะนั่นคือ การปรากฏขึ้นของความจริง

การทำพื้นที่ให้มีความหมายของเวลา

การทำพื้นที่ให้มีความหมายของเวลาคือการทำให้เวลาที่ทุกคนเข้าใจได้ตรงกันปรากฏตัวอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง และทำให้พื้นที่นั้นกลายเป็นพื้นที่กลางที่ทุกคนแลกเปลี่ยนมุมมองกันได้(Objective space) ดังที่ฮุสเชิลกล่าวว่า “มุมมองของเวลา(ภายในการปรากฏขึ้นของเวลาแต่ดั้งเดิม) อุปมาเหมือนมุมมองของพื้นที่” (PITC, 47) เนื่องจากฮุสเชิลเห็นว่า จิตสำนึกของเวลาเป็นปัจจัยสำคัญของการสร้างพื้นที่ดังกล่าวขึ้นมา ดังนั้นขั้นตอนแรกจึงต้องทำจิตสำนึกให้มีความหมายของเวลาก่อน ซึ่งจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อสามารถปลุกให้ Intentionality ภายในจิตสำนึกทำงานได้อย่างราบรื่น ตัวอย่างเช่น การลืมนะโบริบางอย่างไปจนดูเหมือนไม่อาจรู้ถึงความทรงจำให้กลับมาสดใหม่ได้อีกเลย ก็เป็นเพราะไม่มี Intentionality ที่จะรู้พื้นที่และใส่ lived experience ให้แก่พื้นที่นั้นของเราเอง เหมือนกับที่เราเคลื่อนตัวเดินออกห่างไปจากสถานีรถไฟ เราเป็นผู้เคลื่อนตัวไม่ใช่สถานี เพราะจริงๆ แล้วสถานียังคงอยู่ที่เดิม ไม่ได้เคลื่อนที่ไปไหน แสดงว่าภาพจำลองของสถานีได้นอนสงบนิ่งอยู่ภายในจิตสำนึก แต่เมื่อใดก็ตามที่เราระลึกถึง ภาพของสถานีรถไฟจะกลับมาอยู่ในความทรงจำของเราอีกครั้งราวกับถูกชุบให้มีชีวิตขึ้นมาใหม่กระนั้น

เป็นเพราะตำแหน่งในจิตสำนึกของเวลาของข้าพเจ้าต่างหากที่ถอยหลัง
เหมือนกับการถอยหลังของวัตถุซึ่งยังคงปักหลักอยู่ในพื้นที่ของมัน
ตำแหน่งในเวลาของมันไม่เคยเปลี่ยนแปลงเลย (PITC, 45)

ดังนั้นการทำพื้นที่ให้มีความหมายของเวลาในทัศนะของฮุสเชิลจึงเน้นไปที่วิธีการกระตุ้น Intentionality ภายในจิตสำนึก วิธีการที่ขาดไม่ได้คือ การทำให้ผู้รับรู้ตัวว่ากำลังเคลื่อนไหว เพราะเป็นสัญญาณการรู้ตัวของ Intentionality การเคลื่อนไหวในที่นี้เป็นได้ทั้งตัวผู้รับรู้เป็นผู้เคลื่อนไหวตัวเอง และการเคลื่อนไหวของสื่อแทนความหมาย

การเคลื่อนกายของผู้รับรู้

ฮุสเชิลแนะนำว่า Intentionality เป็นตัวดึงผู้รับรู้ให้หววนรำลึกถึงความทรงจำในอดีตได้ การเคลื่อนกายและอวัยวะสัมผัสของผู้รับรู้ให้เข้ามาใกล้วัตถุจะเป็นการปลุก Intentionality ให้ทำงาน ฮุสเชิลเปรียบเทียบความทรงจำที่วางเลื่อนเหมือนกับมีผ้าผืนบางๆ กัน “ภาพที่จำได้ปรากฏขึ้นต่อหน้าเราไม่ค่อยชัดเจนเหมือนกับมองผ่านผ้าผืนบางๆ..ภาพดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ที่ถูกปลุกให้ฟื้นคืนชีพอย่างแท้จริง”(PITC, 72) หลังจากนั้น Intentionality จะทำงานต่อไปโดยดึงประสบการณ์ทั้งหลายในคลังเก็บความทรงจำให้ขึ้นมาเป็นปัจจุบันกาลและสืบทอดความสดใหม่ให้กันได้ราวกับขบวนรถไฟ(PITC, 60)

งานศิลปะที่เล่าเรื่องราวได้อย่างต่อเนื่องจะมีศักยภาพในการกลืนกินเวลาของผู้ชม โดยผู้ชมจะค่อยๆ อ่านโดยเคลื่อนกายและสายตาติดตามเรื่องราวจนลืมนเวลาส่วนตัว เป็นประสบการณ์แบบ lived experience เพราะ

เวลาส่วนตัวได้กลายเป็นความจริงแบบภววิสัยไปแล้ว กล่าวคือ เป็นการสื่อสารระหว่างศิลปินกับผู้ชม และระหว่างผู้ชมด้วยกันเอง โดยเริ่มจากการลำดับเวลาได้ตรงกัน การย้ายมุมมอง และมองสิ่งเดียวกันด้วยมุมมองหลายๆ มุม

สื่อแทนความหมายที่เคลื่อนไหวได้

ฮุสเซลมักใช้การฟังเพลงเป็นตัวอย่างในการอธิบายถึงการเคลื่อนไหวกลับไปกลับมาของเวลา ทั้งนี้เพราะถึงเสียงดนตรีจะผ่านไสตประสาทเราไปแล้ว แต่เราสามารถหวนรำลึกถึงเสียงดนตรีนั้นได้ต่อเนื่องเกิดเป็นท่วงทำนองที่คุ้นเคย ถือได้ว่าเพลงเป็นศิลปะที่เกี่ยวกับเวลาโดยตรง(temporal art) ในกรณีของศิลปะที่ต้องใช้พื้นที่(plastic art) และรับรู้ได้ด้วยสายตา ฮุสเซล แนะนำให้ใช้ภาพตัวแทนของ “เวลา” เป็นกรอบในการมอง เพราะสามารถตรึงความสนใจของผู้ดูไว้ในปัจจุบันขณะ และคลี่คลายให้ความเป็นกลางเปิดเผยตัวเองในที่สุด(objectifying regard) ดังที่ฮุสเซลกล่าวว่า

มองกระดาษแผ่นนี้ มองตรงไปที่มุมของกระดาษ ความชัดเจนในด้าน
อติวิสัยมีอยู่โดยรวมมากกว่าจะเป็นการเจาะจงว่ามีตัวอักษรอยู่หรือไม่
ในพื้นที่...ตรงนี้ เวลาที่ ตรงนั้น ขณะนี้...ภาพตัวแทนเหล่านี้เกิดขึ้นแนบแน่น
ในจิตสำนึกของเวลา...เดินทางร่วมกันเป็นหนึ่งเดียวในรูปของ “สิ่งเดียวกัน”

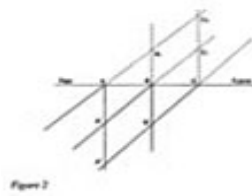
...การทำความเห็นให้เป็นกลางจะค่อยๆ ปรากฏตัวเองโดยลำดับ(PITC, 180-181)

สื่อแทนความหมายที่เคลื่อนไหวได้จะทำให้ “เวลา” แสดงตัวผ่านสื่อและมีพลังในการสื่อสารซึ่งกันและกัน สื่อเหล่านี้หาได้จากธรรมชาติที่มีการเคลื่อนไหวอยู่แล้ว เพราะเป็นสิ่งที่มนุษย์รับรู้ได้ตรงกัน เช่น สีแห่งฤดูกาล แสงแห่งวันและคืน การพริ้วไหวของลม และการเคลื่อนไหวของน้ำ เป็นต้น

ภาพแบบ Cubism “Nude Descending a Staircase, No.2”(1912) ของ Marcel Duchamp(1887-1968) (ที่มา wikipedia) Duchamp อธิบายว่าเป็น “การทำให้เวลาและพื้นที่แสดงตัวผ่านการนำเสนอนามธรรมของการเคลื่อนไหว”(Brough 2000: 238-9)

สื่อแทนความหมายอีกประเภทหนึ่งคือข้อตกลง(convention) อันเป็นที่เข้าใจกันดีในวัฒนธรรม ปรากฏการณ์วิทยาถือว่า งานศิลปะแยกไม่ได้จากชุมชนเพราะชุมชนประกอบด้วยสมาชิกและทั้งสมาชิกและตัวชุมชนเองต่างก็เคลื่อนไหวแนบแน่นไปด้วยกัน หรืออีกนัยหนึ่งเป็นชุมชนที่สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการสร้างและประเมินค่างานศิลปะ สื่อดังกล่าวจึงเป็นภาพสะท้อนของความจริงที่สมาชิกทุกคนในสังคมยอมรับ เช่น เรื่องเล่า สิ่งของเครื่องใช้ ทางเดิน และทิศทางที่เข้าใจกัน เช่น จากซ้ายไปขวา หรือจากล่างไปบน เป็นต้น (Brough 2000 : 225-233) ตัวอย่างเช่น การแบ่งพื้นที่เป็นห้องต่างๆ ตามรายนาม เพื่อให้เหตุการณ์ในช่วงเวลาที่แตกต่างกันอุบัติขึ้น

การจัดทางเดินที่ให้ความหมายของเวลา ภาพของ Peter Wheelwright (ที่มา [www. archrecord.construction.com](http://www.archrecord.construction.com))

Rokko Housing โดย Tadao Ando แนว Phenomenology (ที่มาwikipedia)

งานออกแบบที่สร้างชื่อให้อันโต ได้แก่ Church of Light และ Row House at Sumiyoshi เป็นต้น อันโต ออกแบบงานจากการเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ว่าง กาลเวลา และวิถีชุมชน เขาทำให้งานสถาปัตยกรรม ดำรงความหมายที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตอย่างแท้จริง(ชัยยศ อิชฎิวรพันธ์ 2547 : 717)

การทำพื้นที่ให้มีความหมายของเวลาในทัศนะของฮุสเชิลกับแดริตา

แดริตา เป็นนักปรัชญา ผู้เสนอทฤษฎีการรื้อประกอบสร้าง(Deconstruction) อันเป็นทฤษฎีที่มีส่วนก่อให้เกิดปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ขึ้น แดริตาตั้งทฤษฎีของเขาโดยการรื้อทฤษฎีต่างๆ โดยเฉพาะทฤษฎีสื่อแทนความหมายของฮุสเชิลถูกยกมาเป็นข้อวิพากษ์หลัก ดังปรากฏในงานของแดริตาที่ชื่อว่า *Speech and Phenomena and Other Essays on Husserl's Theory of Signs* ในปี 1973 ถึงแม้ในงานชิ้นนี้ เนื้อหาส่วนใหญ่ แดริตาจะเน้นไปที่การวิจารณ์ทฤษฎีดังกล่าวของฮุสเชิลจากงานชื่อ *Logical Investigations* โดยเจาะจงไปที่ ความหมายกับภาษา แต่แดริตาก็ได้วิจารณ์ไปถึงสื่อแทนความหมายของเวลาที่ปรากฏในงานชื่อ *Phenomenology of Internal Time-Consciousness* ของฮุสเชิลด้วย “...อะไรที่เป็นตัวสร้างปัญหา สิ่งนั้นคือแนวความคิดเรื่องเวลานั่นเอง”(Derrida 1973 : 63) แดริตา

ไม่เห็นด้วยกับฮุสเซอร์ลในสามประเด็น ได้แก่ ปัญหาเรื่องการลำดับที่ของเวลา ปัญหาเรื่องการเคลื่อนไหวของเวลา และปัญหาเรื่องจิตสำนึกสากล (universal consciousness) สองประเด็นแรก เป็นปัญหาทางทฤษฎีทำให้มีจุดยืนต่างกัน ผู้เขียนจึงขอละไว้ และจะอภิปรายเฉพาะประเด็นสุดท้าย คือ ปัญหาเรื่องจิตสำนึกสากล

แตริดาเห็นว่า จิตสากลในทัศนะของฮุสเซอร์ลไม่ใช่จิตสากลแท้ แต่กลับเป็นสิ่งปิดกั้นขัดขวางความเป็นอื่น (otherness) และลดระดับชั้นความสำคัญของความเป็นอื่นลงไปเพื่อให้คงไว้แต่เพียงความเห็นร่วม ซึ่งแตริดาเห็นว่าไม่ถูกต้อง เพราะในทัศนะของเขา จิตสากลคือสำนักอันบริสุทธิ์ที่อธิบายได้ด้วยการเข้าใจผู้อื่นอย่างลึกซึ้งเปรียบเสมือนการเอาใจเขามาใส่ใจเรา ดังที่เขาบอกว่า

เพื่อพูดกับคนบางคนก็เพื่อให้ได้ยินตัวเองพูด เพื่อให้ตัวเราได้ฟัง
แต่ในเวลาเดียวกันนั้น ถ้าคนๆ หนึ่งพูดให้ใครก็ตามได้ยิน การพูด
นั้นก็เกินไปเพื่อทำให้เขาทบทวนตัวเองได้ทันทีถึงการได้ยินตัวเองพูด
ในแบบที่ก่อให้เกิดผลประทับไว้ในใจ การทบทวนโดยทันทีคือ
การผลิตซ้ำสำนักอันบริสุทธิ์ (pure auto-affection) โดยปราศจากการ
อาศัยปัจจัยภายนอกใดๆ ทั้งสิ้น (Derrida 1973 : 80)

ผู้เขียนเห็นว่า จิตสากลตามความเข้าใจของแตริดากับฮุสเซอร์ลนั้นไม่ต่างกัน สำหรับฮุสเซอร์ลจุดหมายของปรากฏการณ์วิทยา คือ การยืนยันว่า อัตวิสัยเป็นพื้นฐานของภววิสัย ในกรณีของการวิเคราะห์เวลา อัตวิสัยในที่นี้คือ จิตสำนึกของเวลาเป็นแหล่งกำเนิดของภววิสัย จิตสำนึกนี้ได้มาจากการร่วมเดินทางไปกับทุกๆ คนบนเส้นทางเดียวกันของเวลา ปรากฏการณ์วิทยาไม่ได้ปิดกั้นความเห็นต่าง เพราะความเห็นที่แตกต่างของคนในสังคมเป็นสิ่งที่ต้องมีมาก่อนข้อตกลงเกี่ยวกับ “เวลาในเชิงรูปธรรม” เสมอ หรืออีกนัยหนึ่งจิตสำนึกของเวลาก็คือสำนึกถึงผู้อื่นที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน ประจักษ์พยานที่สำคัญคือ การวินิจฉัยคุณค่าของงานศิลปะ เพราะถึงแม้ผู้คนจะมีประสบการณ์และจินตนาการที่แตกต่างกัน แต่ก็สามารถวินิจฉัยคุณค่าของงานศิลปะได้ตรงกันอันเป็นการหลุดพ้นจากความเห็นส่วนตัวไปสู่ความเห็นสาธารณะ ด้วยเหตุที่ “จิตสำนึกของเวลา” เป็นภาพสะท้อนของความจริงอันเป็นภววิสัย ดังนั้นทั้งฮุสเซอร์ลและแตริดาจึงเข้าใจสภาวะของจิตสากลไม่แตกต่างกัน

ถึงกระนั้นฮุสเซอร์ลก็น่าจะเห็นต่างจากแตริดาไปบ้างในส่วนของวิธีการได้มาซึ่งจิตสำนึกสากล ในขณะที่แตริดาจะเน้นไปที่ความเป็นคู่ขัดกัน เพื่อขับเน้นความต่างและความเป็นอื่นให้เด่นชัดขึ้น แต่ปรากฏการณ์วิทยาของฮุสเซอร์ลกลับเห็นว่าวิธีการเช่นนั้นแทนที่จะดึงสิ่งที่ขาดหายไปให้ปรากฏตัว ก็อาจจะทำให้สิ่งที่ปรากฏตัวชัดอยู่แล้ว ต้องหายไป และกลายเป็นข้อจำกัดทำให้การสำนึกไม่รู้ไม่อาจสมบูรณ์แบบได้ กล่าวคือ ถ้าใส่สื่อแทนความหมายที่เป็นคู่ขัดกันกับภาพรวมแล้ว อาจทำให้ lived experience ไม่ปรากฏตัวและดูไม่รู้เรื่องได้ ที่สำคัญภาพในลักษณะนี้ไม่อาจเข้าถึงจิตสำนึกสากลได้เลย ดังที่เขาบอกว่า

ในการประสานแก่นแท้ของมัน ทุกๆ การเคลื่อนไหวของการรับรู้
เปิดรับข้อต่อซึ่งในท้ายที่สุดกลับแปลงสิ่งที่รับรู้ให้ไปอยู่ในสิ่งที่ไม่
รับรู้...การปรากฏขึ้นเหล่านี้ทำให้การแสดงตัวของสิ่งๆ หนึ่งและความ
เป็นสากลแบบเดียวกันนี้ไม่อาจสมบูรณ์ไปได้เลย (PITC, 169)

สรุป

การทำพื้นที่ให้มีความหมายของเวลาเป็นการสร้าง lived experience ที่มีต่อพื้นที่ให้เกิดขึ้นภายในจิตสำนึก จากการวิเคราะห์งานของฮุสเซอร์ลชื่อ *Phenomenology of Time-Consciousness* เห็นได้ถึงพัฒนาการทางความคิดของฮุสเซอร์ลจากงานก่อนหน้าได้แก่ *Logical Investigations* และ *Thing and Space : Lectures from 1907* ที่มีความคงเส้นคงวา เป็นระบบ จนกระทั่งได้คำตอบว่า การทำพื้นที่ให้มีความหมายของเวลา เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้

แนวคิดของเขาเป็นพื้นฐานของปรัชญาสำนักปรากฏการณ์วิทยา ที่ได้รับการนำไปประยุกต์ใช้ในศาสตร์หลายสาขา อาทิ จิตวิทยา ประวัติศาสตร์ และศิลปะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างงานศิลปะให้เต็มเปี่ยมไปด้วยความหมายของเวลาด้วยการสะท้อนความทรงจำรวมหมู่อันทรงคุณค่ายิ่งในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม อย่างไรก็ตามงานวิเคราะห์เวลาและพื้นที่ของฮูสเซล ได้ถูกวิจารณ์โดยนักปรัชญารุ่นหลัง โดยเฉพาะเดริดา ถึงกับกล่าวว่า คำอธิบายของฮูสเซลมีความขัดแย้งในตัวเอง ถึงแม้การสร้างพื้นที่ให้มีความหมายของเวลานั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ แต่ก็ไม่ควรเป็นไปเพื่อนำเอกลักษณ์ของสังคมมาเผยแพร่แบบยึดเยียด เพราะจุดหมายเช่นนั้นไม่มีจริง เดริดาจึงปฏิเสธทั้งวิธีการและจุดหมายของปรากฏการณ์วิทยาแบบฮูสเซลด้วย ผู้เขียนเห็นว่า ฮูสเซลยอมรับในความมีอยู่ของความแตกต่างหลากหลาย แต่ความแตกต่างเหล่านั้นควรกลมกลืนกับภาพรวมเพื่อเกาะเกี่ยวจิตสำนึกให้ไหลเลื่อนไปด้วยกัน

บรรณานุกรม

- จรรยา นวลนิรันดร์ (2549). “ตัวแบบแห่ง Intentionality ในฐานะที่เป็นการตีความเนื้อหาในคำบรรยายระยะแรกของฮูสเซลว่าด้วยปรากฏการณ์วิทยาแห่งจิตสำนึกเรื่องเวลา.” ใน วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยหอการค้าไทย. 26(กันยายน-ธันวาคม 2549) :166-182.
- ชัยยศ อิมภูวพันธ์ (2547). “ทาดาโอะ อันโด สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม ธรรมชาติและ ความหมาย.” ใน พลังการวิจารณ์. จักรพันธ์ วิลลาสินีกุลและคณะ(บรรณาธิการ) กรุงเทพฯ : มิ่งมิตร, หน้า 709-717.
- ทิพย์สุดา ปทุมานนท์(2547). ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Brough, John B.(1977). “The Emergence of an Absolute Consciousness in Husserl’s Early Writings on Time-Consciousness.” In F.A. Elliston and P. McCormick. Ed. Husserl : Expositions and Appraisals. London : University of Notre Dame Press, pp. 83-100.
- Brough, John B. (2000). “Plastic Time : Time and the Visual Arts.” In John B. Brough and Lester Embree. Ed. The Many Faces of Time. Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, pp. 223-244.
- Cutrofello, Andrew (2005). Continental Philosophy. New York : Routledge.
- Derrida, Jacques(1973). Speech and Phenomena and Other Essays on Husserl’s Theory of Signs. Trans. and ed. David Allison. Evanston IL: Northwestern University.
- Gurwitsch, A. (1982). “Husserl’s Theory of the Intentionality of Consciousness.” In H.L. Dreyfus. Ed. Husserl’s Intentionality and Cognitive Science. Cambridge : The MIT Press, pp. 59-71.
- Hodge, Joanna (2007). Derrida on Time. London : Routledge
- Husserl, Edmund (1964). The Phenomenology of Internal Time-Consciousness. Trans. James S. Churchill. Bloomington : Indiana University Press.
- Husserl, Edmund (1997). Thing and Space: Lectures of 1907. Trans. and Ed. Richard Rojcewicz. Dordrecht : Kulwer academic Publishers.
- Kant, Immanuel (1969). The Critique of Judgement. Trans. James Creed Meredith, Oxford:

- Oxford at the Clarendon Press.
- Lyotard, Jean-Francois (1991). "Sensus communis : The Subject in statu nascendi." In Educardo Cadava, Peter Connoz and Jean-Luc Nancy. Ed. Who Comes After the Subject? London : Routledge.
- Mohanty, J.N. (1995). "The development of Husserl's thought." In B. Smith and D.W. Smith. Ed. The Cambridge Companion to Husserl. New York : Cambridge University Press, pp. 45-77.
- Zahavi, D. (1994) "Intentionality and the Representative Theory of Perception." Man and World. 27(1), pp. 37-47.